

*Рекомендовано рішенням вченої ради Національного університету
«Одеська юридична академія» (протокол №від ... травня 2025 р.)*

Рецензенти:

Дудченко В. В. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія»;

Менджул М. В. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права та процесу юридичного ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Спасибо-Фатеева І. В. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

С 37 **Сімейні (родинні) цінності перед викликами гібридної війни: правові проблеми** : кол. монографія / за заг. ред.: Є. Харитонов, О. Харитонової, І. Давидової, О. Сафончик ; НУ «Одеська юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2025. – 508 с.

ISBN 978-617-8430-64-1

Монографія містить підсумкові результати наукових досліджень представників аксіологічної школи сімейного (родинного) права за останні десять років, присвячених аналізу правових проблем, що виникають у сфері сімейних (родинних) відносин під час гібридної війни.

Зокрема, характеризуються методологічне підґрунтя та значення ціннісної спрямованості досліджень у галузі сімейного (родинного) права.

Розглядаються мета та завдання, які постають перед українською наукою сімейного (родинного) права при вивченні сфери регулювання сімейних (родинних) відносин. Акцентується увага на необхідності врахування існування в українській правовій традиції категорій «сім'я» і «родина», як цінностей, що утворюють складну систему моральних та юридичних зв'язків, та водночас є одним з головних об'єктів гібридних загроз, а відтак потребують особливої уваги і забезпечення юридичного захисту прав та інтересів їхніх учасників під час гібридної війни. Аналізуються родинні цінності, що опинилися під руйнівним впливом всіх форм гібридної війни. Зокрема, наголошується, що на особливу увагу заслуговують проблеми захисту сімейних (родинних) цінностей, які наразі піддаються активній руйнації з боку агресора: негативний вплив на цивілізаційну самоідентифікацію українців (особливо такої вразливої категорії осіб, як діти), руйнування сімей, родин тощо. У такому контексті розглядаються, як юрисдикційні засоби захисту сімейних (родинних) цінностей, прав та інтересів, так і можливі засоби самозахисту прав та інтересів самими учасниками сімейних (родинних) відносин.

Розрахована на наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, здобувачів вищої юридичної освіти, всіх, кого цікавить проблематика буття сімейного (родинного) права в умовах викликів гібридної війни з погляду аксіологічного підходу.

УДК 314.146:316.36

ISBN 978-617-8430-64-1

© Колектив авторів, 2025

ЗМІСТ

Авторський колектив	5
Розділ 1. Аксиологічна школа сімейного права – пошук парадигми зміцнення родинних цінностей під час війни (<i>Євген Харитонов, Олена Харитонova, Ірина Давидова, Оксана Сафончик</i>)	7
Розділ 2. Сім'я і родина: моральні та правові цінності (<i>Євген Харитонов</i>)	24
Розділ 3. Сімейні правовідносини: деякі проблеми з погляду аксіології (<i>Олена Харитонova</i>)	58
Розділ 4. Родинні цінності України перед загрозами гібридної війни (<i>Євген Харитонов, Олена Харитонova, Ірина Давидова</i>)	95
Розділ 5. Сім'я як бар'єр до радикалізації та маніпуляцій свідомістю неповнолітніх у цифровому просторі в умовах гібридної війни. Досвід інших країн (<i>Вікторія Рябченко</i>)	121
Розділ 6. Роль родини у захисті людей похилого віку в умовах гібридної війни (<i>Денис Романовський</i>)	134
Розділ 7. Шлюбні правовідносини в умовах гібридної війни (<i>Оксана Сафончик</i>)	148
Розділ 8. Захист прав дітей в умовах гібридної війни (<i>Катерина Глиняна</i>)	182
Розділ 9. Відновлення і захист прав дітей, розлучених з батьками унаслідок збройного конфлікту та гібридних загроз (<i>Оксана Калітенко</i>)	216
Розділ 10. Тимчасове влаштування дитини в умовах гібридної війни (<i>Інна Яницька</i>)	251
Розділ 11. Усиновлення українських дітей в умовах гібридної війни (<i>Сергій Журило</i>)	284
Розділ 12. Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах в умовах гібридної війни (<i>Олександр Шамота</i>)	313
Розділ 13. Особливості стягнення аліментів в умовах гібридної війни (<i>Наталія Волкова</i>)	344

Розділ 14. Альтернативні способи врегулювання сімейних конфліктів в умовах гібридної війни (<i>Алла Кирилюк, Лариса Галупова</i>)	376
Розділ 15. Медіація при врегулюванні сімейних конфліктів у період гібридної війни (<i>Лариса Галупова, Іван Мартинюк</i>)	410
Розділ 16. Механізми та принципи колізійного регулювання сімейних відносин з іноземним елементом в умовах гібридної війни (<i>Олена Кізлова</i>)	441
Розділ 17. Мислення спадкового права у <i>Modus Futuri Exacti</i> : виклики рекодифікації в умовах війни та європейської інтеграції (<i>Юрій Орзіх</i>)	471
Список основних праць представників школи	490

Розділ 9

ВІДНОВЛЕННЯ І ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ, РОЗЛУЧЕНИХ З БАТЬКАМИ УНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

DOI

Оксана Калітенко

кандидатка юридичних наук, доцентка

Право на сім'ю належить до фундаментальних прав кожної дитини, закріплених у низці міжнародно-правових актів, які визначають ключові орієнтири для національних правових систем у сфері захисту прав дитини. Це право має універсальний характер і є невідомою складовою загальної концепції прав людини, спрямованої на забезпечення благополуччя, розвитку та гармонійного становлення особистості дитини.

Поняття «право на сім'ю», в сучасних умовах може розглядатись в різних аспектах з урахуванням міжнародного та національного права, а також існуючих доктринальних підходів в соціології, філософії та психології.

Так згідно з Конвенцією ООН про права дитини¹, 1989 р., право на сім'ю – це невід'ємне право дитини зростати в сімейному середовищі, що забезпечує їй любов, розуміння, емоційну підтримку, виховання та розвиток, спрямовані на повноцінне формування особистості, якщо це відповідає її найкращим інтересам.

Згідно з Сімейним кодексом України², 2002 р. право на сім'ю – це закріплене в законодавстві право особи, зокрема дитини, мати сімейне оточення, що забезпечує належний догляд, виховання, матеріальну та моральну підтримку, а також можливість реалізації своїх прав у межах сімейних відносин.

Юридично-доктринальне визначення зводиться до наступного. Право на сім'ю – це сукупність правових норм і гарантій, які закрі-

¹ Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

² Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

плюють, захищають та регулюють можливість особи належати до сімейного середовища, створювати сім'ю, підтримувати родинні зв'язки та забезпечувати стабільність сімейних відносин.

Соціально-правове визначення містить наступний зміст: право на сім'ю – це право людини, яке забезпечує її інтеграцію у природне середовище для соціалізації, розвитку та гармонійного існування, включаючи право на проживання разом із батьками або іншими законними представниками, якщо це не суперечить її інтересам.

Філософсько-правове визначення зводиться до того, що право на сім'ю – це фундаментальне природне право особи на належність до соціального інституту, який виконує ключову роль у її фізичному, емоційному та духовному розвитку, закріплене в міжнародному і національному праві як основа для формування гідності, безпеки й особистої ідентичності.

Всі ці визначення розкривають багатовимірний характер права на сім'ю, підкреслюючи його юридичні, соціальні, етичні та культурні аспекти, а також цінність означеної категорії для кожної людини.

Науковці неодноразово досліджували зміст права людини на сім'ю. В своїх дослідженнях вони доходили різних висновків, хтось надавав обмежене визначення цього права за змістом, хтось, навпаки, розширював і деталізував означене право. Однак при цьому і перші, і другі сходилися в розуміння права на сім'ю, як одного з найбільш вагомих і важливих для кожної людини.

Право на сім'ю має не лише юридичний, а й глибокий соціально-психологічний зміст. Сім'я виконує унікальну роль у формуванні дитини, забезпечуючи її емоційну підтримку, соціалізацію та базові життєві навички. Універсальність цього права підтверджується його визнанням у різних правових системах і культурах. Воно є частиною ширшої концепції найкращих інтересів дитини, яка також закріплена в міжнародному праві.

Основоположним документом, що закріплює право дитини на сім'ю, є Конвенція ООН про права дитини¹ 1989 року. У її преамбулі зазначено, що дитина, для повноцінного і гармонійного розвитку її особистості, повинна зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння. Конвенція визначає сім'ю як природне середовище для зростання і благополуччя дитини (стаття 7), а також

¹ Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

закріплює обов'язок держав забезпечувати дотримання цього права, особливо в ситуаціях, коли воно порушується через надзвичайні обставини, такі як збройні конфлікти.

Європейська конвенція з прав людини¹ (1950 р.), зокрема її стаття 8, гарантує право кожного на повагу до його приватного і сімейного життя. Це положення було неодноразово деталізовано в практиці Європейського суду з прав людини, який наголошує, що розлучення дитини із сім'єю може бути допустимим лише в умовах крайньої необхідності і за наявності очевидної загрози для її благополуччя.

Слід також згадати Гаазьку конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей² (1980 р.), яка спрямована на швидке повернення дітей, незаконно переміщених або утримуваних за межами країни їхнього звичайного проживання, що прямо корелює з питаннями, пов'язаними із збройними конфліктами.

Комітет ООН з прав дитини, в своїх Загальних коментарях (General Comments), наголошує, що забезпечення права на сім'ю є пріоритетним завданням держав, навіть у контексті складних ситуацій, таких як надзвичайний стан, масова міграція чи війна. Комітет також підкреслює необхідність запровадження ефективних механізмів захисту дітей, які тимчасово або постійно залишилися без батьківського піклування.

Збройні конфлікти, кількість яких у світі постійно збільшується, створюють численні виклики для реалізації права кожної людини на сім'ю. Війна часто призводить до масових переміщень населення, розлуки дітей із батьками, втрати документів, що підтверджують особу дитини, або навіть до викрадення дітей. У цьому контексті міжнародно-правові стандарти відіграють ключову роль у встановленні принципів, яких мають дотримуватися держави. Наприклад, Конвенція про статус біженців³ 1951 року наголошує на важливості возз'єднання сімей, а Декларація про права дитини⁴ 1959 року визнає захист дітей без сім'ї як одне з головних завдань держав і міжнародної спільноти.

¹ Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

² Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text

³ Конвенція про статус біженців. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

⁴ Декларація про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

Держави зобов'язані створювати умови для реалізації права на сім'ю, особливо для дітей, які опинилися в кризових ситуаціях. Вони повинні розробляти та впроваджувати політики щодо запобігання розлученням дітей із батьками, відновлення їхніх прав, а також забезпечення реабілітації і реінтеграції дітей, які пережили такі втрати. Важливим аспектом є також ефективна співпраця держав із міжнародними організаціями, такими як ООН, ЮНІСЕФ, Міжнародний комітет Червоного Хреста, що сприяють вирішенню цих проблем на глобальному рівні.

Таким чином, можемо зробити висновок, що право на сім'ю є фундаментальною цінністю не лише національного, а й міжнародного права, яка має забезпечуватися навіть у найскладніших життєвих обставинах. Реалізація цього права вимагає комплексного підходу, що включає адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів, створення ефективних національних механізмів захисту прав дитини та активну співпрацю з міжнародною спільнотою.

Сучасне чинне законодавство України містить розвинену правову базу для реалізації права кожної дитини на сім'ю. Основні положення щодо цього закріплені в таких нормативно-правових актах:

Конституція України¹ (1996 р.) – у статті 51 визначає сім'ю як первинний і основний осередок суспільства, а також зобов'язує державу піклуватися про захист сім'ї, дитинства, материнства і батьківства. Стаття 52 передбачає особливий захист дітей, зокрема тих, які залишилися без батьківського піклування.

Сімейний кодекс України² (2002 р.) – є базовим законодавчим актом, який встановлює принципи правового регулювання сімейних відносин. Кодекс визначає право дитини на виховання в сім'ї, пріоритетність сімейного виховання перед іншими формами, а також правові механізми забезпечення цього права, зокрема через усиновлення, встановлення опіки чи піклування, тощо.

Закон України «Про охорону дитинства»³ (2001 р.) – закріплює право дитини на сім'ю як одне з ключових, визначаючи обов'язок держави забезпечувати умови для його реалізації. Закон також рег-

¹ Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

² Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

³ Про охорону дитинства: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

ламентує основні заходи захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Кодекс України з процедур банкрутства¹ (2018 р.) – у своїх положеннях щодо захисту майнових прав дітей, опосередковано гарантує збереження їх сімейного оточення.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»² (2014 р.) – включає норми, які спрямовані на захист прав дітей, переміщених унаслідок збройного конфлікту, зокрема право на возз'єднання з сім'єю.

Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 268³ регулює процедурні питання отримання такого статусу дітьми у воєнних умовах.

Протягом останнього десятиліття національне законодавство України зазнало суттєвих змін, спрямованих на гармонізацію з міжнародними стандартами захисту прав дитини. Особливу увагу було приділено питанням, які виникли внаслідок збройної агресії проти України та масових порушень прав дітей. З початком російської збройної агресії в Україні у 2014 році було запроваджено низку змін до нормативно-правових актів з метою забезпечення прав дітей, розлучених із сім'ями через воєнні дії. Зокрема, у 2022 році були ухвалені поправки до законів, які посилили державні гарантії для внутрішньо переміщених осіб, серед яких значна частина – діти. Також розроблено спеціальні механізми пошуку, ідентифікації та повернення дітей, незаконно вивезених або депортованих на окуповані території чи за межі України.

Незважаючи на численні оновлення, національне законодавство України залишається недосконалим. Зокрема, потребують доопрацювання механізми повернення дітей, депортованих на тимчасово окуповані території, включаючи правові аспекти міжнародного співробітництва. Крім того, на перший план виходять питання комп-

¹ Кодекс України з процедур банкрутства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>

² Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

³ Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text>

лексного захисту прав дітей, які постраждали під час або внаслідок збройного конфлікту. Проблемним залишається і забезпечення довготривалої психологічної та соціальної реабілітації дітей, які зазнали травматичного досвіду війни.

Таким чином, національне законодавство України демонструє позитивну динаміку у сфері захисту права дитини на сім'ю. Проте подальший розвиток та вдосконалення потребує поглибленої інтеграції міжнародних стандартів, створення інноваційних підходів до захисту дітей у кризових ситуаціях, а також удосконалення механізмів реалізації цього права в умовах сучасних викликів.

Збройні конфлікти є одними з найбільш руйнівних чинників, які безпосередньо впливають на реалізацію права дитини на сім'ю. Вони створюють безпрецедентні ризики, які призводять до фізичного, емоційного та правового розриву між дітьми і батьками, порушуючи фундаментальні принципи сімейного життя, визначені національним і міжнародним законодавством. Аналіз причин цих порушень та їх наслідків є ключовим для розробки ефективних механізмів захисту права дитини на сім'ю в умовах сучасних конфліктів.

Воєнні дії спричиняють масове переміщення населення, включаючи дітей, які часто опиняються у відриві від своїх батьків через евакуацію, втечу від бойових дій або загибель членів сім'ї. Ці обставини стають причиною втрати фізичного контакту дитини з батьками, що унеможливорює повноцінну реалізацію права дитини на сім'ю. Розлучення із сім'єю має глибокі наслідки для психологічного стану дитини. Втрата батьків або їхня відсутність на тривалий час можуть призводити до порушень емоційного розвитку, виникнення почуття тривоги, страху чи депресії.

Збройні конфлікти часто супроводжуються практиками примусового переміщення або депортації цивільного населення, що є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права. Діти можуть бути насильно вивезені на тимчасово окуповані території або за межі держави, що створює значні перешкоди для возз'єднання із сім'єю. Діти, розлучені з батьками, часто стикаються із соціальною ізоляцією, особливо якщо вони опиняються в новому середовищі (наприклад, у притулках, таборах для біженців чи прийомних сім'ях). Відсутність сімейної підтримки ускладнює їх адаптацію.

Розлучення дітей із батьками породжує і значні юридичні проблеми, пов'язані з їх ідентифікацією, встановленням опіки, поверненням до родини чи визначенням статусу дитини (біженець, внутрішньо переміщена особа тощо). У хаосі збройних конфліктів діти часто залишаються без документів, які підтверджують їхню особу та родинні зв'язки. Це ускладнює юридичне визнання їх прав на сім'ю та створює труднощі для їх повернення до рідних.

В умовах війни діти можуть також ставати об'єктами викрадень із подальшим незаконним усиновленням. Такі практики не лише порушують право дитини на сім'ю, але й створюють довготривалі юридичні та емоційні наслідки, ускладнюючи можливість відновлення родинних зв'язків. В умовах війни діти стають уразливими до торгівлі людьми, примусової праці або експлуатації. Відсутність батьківського контролю збільшує ймовірність потрапляння дітей у небезпечні ситуації.

Одним із найтрагічніших наслідків збройних конфліктів є загибель або зникнення батьків. У таких випадках діти залишаються без піклування найближчих родичів, що потребує термінового втручання держави для забезпечення їх прав. Діти, які втратили батьків чи були розлучені з ними, часто не мають доступу до якісної освіти, що негативно впливає на їхнє майбутнє соціальне становище.

Збройні конфлікти супроводжуються також і руйнуванням інституцій, відповідальних за захист прав дітей, таких як органи опіки та піклування, судові органи, установи соціального захисту, що створює додаткові бар'єри для реалізації права на сім'ю.

Реалії сьогодення свідчать, що ефективний захист права дитини на сім'ю потребує тісної співпраці між державою, міжнародними організаціями, гуманітарними місіями та неурядовими організаціями з конкретних напрямків. Відсутність координації між означеними інстанціями ускладнює пошук, ідентифікацію та повернення дітей до їхніх родин. Таким чином, збройні конфлікти суттєво підривають реалізацію права дитини на сім'ю, створюючи численні ризики, які мають як короткострокові, так і довготривалі наслідки. Ефективне подолання цих викликів вимагає комплексного підходу, який включає вдосконалення законодавства, створення механізмів пошуку й повернення дітей, а також забезпечення їхньої реабілітації та соціалізації.

Проблема дітей, які залишилися без батьківського піклування внаслідок збройного конфлікту, є одним із найбільш складних і багатогранних викликів у сфері захисту прав дитини в сучасному світі. Ця категорія дітей потребує особливого (додаткового) правового захисту, соціальної підтримки та психологічної допомоги, оскільки їхній статус зумовлений надзвичайними обставинами, які ускладнюють реалізацію їхніх основоположних прав. Визначення правового статусу таких дітей є ключовим для забезпечення їхніх прав і розробки механізмів допомоги.

Саме тому настав час дослідити визначення та складові елементи категорії «діти, розлучені з батьками під час війни». На нашу думку означену категорію можна і варто визначати наступним чином. Діти, розлучені з батьками під час війни – це особи, які не досягли 18-річного віку, та які внаслідок, або під час збройного конфлікту були тимчасово або постійно позбавлені можливості фізичного, юридичного та (або) емоційного контакту з одним або обома батьками через низку обставин, прямо пов'язаних із воєнними діями.

Це поняття охоплює широкий спектр ситуацій, які виникають під час збройного конфлікту, включаючи (але не обмежуючись) тимчасове переміщення, втрату місця проживання, примусове розлучення, депортацію, втрату одного або обох батьків, викрадення чи інші обставини, які перешкоджають підтриманню природніх та соціальних зв'язків між дитиною та її батьками.

Надалі пропонуємо визначити ключові елементи категорії «діти, розлучені з батьками під час війни». І першим таким елементом слід виокремити статус особи, як дитини. Враховуючи положення чинного законодавства та норми міжнародного права вважаємо що поняття «дитина, розлучена з батьками під час війни» має застосовуватись виключно до осіб, які не досягли 18 років, і це відповідає визначенню дитини згідно зі статтею 1 Конвенції ООН про права дитини та статті 6 СК України.

Другим елементом назовемо причинно-наслідковий зв'язок статусу «дитини, розлученої з батьками внаслідок збройного конфлікту» безпосередньо із збройним конфліктом. Розлучення дитини з батьками має відбуватися як прямий чи опосередкований наслідок збройного конфлікту, а не просто і не стільки внаслідок бажання батьків та дітей. Обставинами або наслідками збройного конфлікту можуть

бути бойові дії, окупація, примусове переміщення або інші воєнні злочини, включаючи викрадення дітей, їх депортацію чи незаконне усиновлення.

Наступний критерій категорії «діти, розлучені з батьками під час збройного конфлікту» – це саме факт розлучення з батьками. Розлучення в таких випадках розуміється як фізична та (або) юридична ізоляція дитини від одного чи обох батьків. Це включає ситуації, коли: дитина перебуває на окупованій території, а батьки залишаються в підконтрольній державі; дитина переміщена або депортована до іншої держави без згоди батьків; батьки втрачені внаслідок воєнних дій, зникли безвісти, загинули або не мають доступу до дитини через правові або фізичні бар'єри.

Розлучення може мати тимчасовий характер (наприклад, якщо дитину переміщено до евакуаційного центру без супроводу батьків) або постійний (у разі втрати батьків чи незаконного усиновлення).

Враховуючи різні аспекти воєнного життя можна виділити і окремі види дітей, розлучених із батьками під час війни. А саме:

Діти-біженці – ті, хто були змушені залишити територію свого постійного проживання і перетнули міжнародний кордон без батьків.

Діти, переміщені всередині країни (внутрішньо переміщені особи) – ті, хто були змушені залишити свій дім (місце постійного проживання) через бойові дії, але залишаються в межах території держави без батьків поруч.

Діти, депортовані або викрадені – ті, кого примусово перемістили на територію іншої держави чи на тимчасово окуповану територію.

Діти, які залишилися без батьківського піклування – ті, чиї батьки загинули, зникли безвісти або тимчасово втратили можливість виконувати свої батьківські обов'язки через війну.

В сучасних умовах визначення поняття «діти, розлучені з батьками під час війни» має критичне значення для ідентифікації осіб, які потребують захисту та допомоги. Від самого початку воно забезпечує правову основу для: реалізації заходів пошуку, ідентифікації та возз'єднання сімей; визначення статусу дитини (наприклад, як внутрішньо переміщеної особи, біженця чи особи без батьківського піклування); забезпечення доступу до правових і соціальних послуг; ініціювання міжнародного співробітництва для розслідування воєнних злочинів, таких як депортація чи викрадення дітей. Таким

чином, поняття «діти, розлучені з батьками під час війни» охоплює комплекс правових, соціальних і гуманітарних аспектів, спрямованих на захист однієї з найуразливіших категорій населення в умовах збройного конфлікту.

Примусове переміщення дітей – це перенесення або переміщення дітей із зони їхнього постійного проживання внаслідок збройного конфлікту, що здійснюється без їхньої згоди чи згоди їхніх законних представників. Це переміщення може відбуватися як в межах держави (на тимчасово окуповані території), так і за її межі. Депортація дітей – це примусове вивезення дітей за межі державних кордонів без відповідної правової підстави, що суперечить міжнародному праву. Депортація часто супроводжується зміною їхнього громадянства, ідентичності чи незаконним усиновленням, що є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного та права прав людини.

Женевські конвенції¹ 1949 року та Додатковий протокол I² (1977 року) забороняють примусове переміщення цивільного населення, включаючи дітей, із територій, охоплених конфліктом, на інші території, незалежно від мотивів такого переміщення. Стаття 49 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни прямо забороняє депортацію осіб із окупованих територій до держави-окупанта чи інших територій. Конвенція ООН про права дитини (1989 року) Гарантує дитині право на захист від будь-яких форм насильства, включаючи незаконне переміщення або викрадення (статті 9 та 11). Крім того, Конвенція визнає обов'язок держав повертати дітей, які були незаконно переміщені чи утримуються за кордоном.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998 року)³ відносить депортацію чи насильницьке переміщення населення, включаючи дітей, до категорії воєнних злочинів та злочинів проти людяності (статті 7 та 8). Гаазька конвенція про міжнародне викрадення дітей⁴ (1980 року) регулює питання повернення дітей, неза-

¹ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

² Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

³ Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

⁴ Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text

конно переміщених або утримуваних за межами їхнього звичайного місця проживання. Загальна декларація прав людини (1948 року) передбачає право кожної людини, включаючи дітей, на свободу пересування та проживання у межах держави.

Національне законодавство України щодо примусового переміщення та депортації дітей також містить спеціальні норми. Так Кримінальний кодекс України¹ Стаття 146-1 передбачає кримінальну відповідальність за викрадення людей, включаючи дітей, з метою їх примусового переміщення чи утримання. Стаття 438 кваліфікує депортацію цивільного населення, включаючи дітей, як воєнний злочин. Закон України «Про охорону дитинства» встановлює, що держава зобов'язана захищати дітей від незаконного переміщення чи утримання, особливо в умовах збройного конфлікту. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» гарантує спеціальний захист прав дітей, які стали внутрішньо переміщеними особами, зокрема право на освіту, медичну допомогу та соціальний захист.

Викрадення дітей під час війни є одним із найтяжчих воєнних злочинів, який суперечить нормам міжнародного гуманітарного права, зокрема положенням Женевських конвенцій 1949 року. Згідно зі статтею 50 IV Женевської конвенції, примусове викрадення дітей з окупованих територій заборонено і прирівнюється до злочинів проти цивільного населення.

Викрадення часто має на меті: насильницьку зміну ідентичності дитини, включаючи її етнічну, культурну чи релігійну приналежність; використання дітей у військових чи трудових цілях; політичні або демографічні маніпуляції, спрямовані на зміну складу населення на окупованих територіях. Юридичними наслідками викрадення є зобов'язання держав забезпечувати пошук і повернення дітей, притягнення винних осіб до відповідальності та надання постраждалим дітям статусу, який забезпечує спеціальний захист.

Незаконне усиновлення дітей, які були розлучені з батьками внаслідок збройного конфлікту, є грубим порушенням міжнародних стандартів захисту дітей. Такі дії часто маскуються під благодійність або гуманітарну допомогу, проте насправді є елементом політики асиміляції або етнічного очищення.

¹ Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Міжнародне право, зокрема Конвенція ООН про права дитини (стаття 21), встановлює, що усиновлення дитини має здійснюватися виключно в її найкращих інтересах, із дотриманням правових процедур і за умови неможливості забезпечення сімейного виховання у державі походження. Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво у сфері міжнародного усиновлення (1993 р.) також передбачає заборону будь-яких незаконних форм усиновлення, що можуть завдати шкоди дитині. Наслідками незаконного усиновлення є руйнування сімейних зв'язків, втрата дитиною культурної ідентичності, а також ускладнення процесу її повернення до рідної родини. Це ставить перед державами завдання створення ефективних механізмів ідентифікації дітей, які зазнали незаконного усиновлення, і забезпечення їх реінтеграції.

Торгівля дітьми під час війни є особливо небезпечним явищем, що має транснаціональний характер і включає широкий спектр злочинних дій: викрадення, примусову працю, сексуальну експлуатацію, втягнення у злочинну діяльність. Відповідно до Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми (2000 р.), торгівля дітьми кваліфікується як форма організованої злочинності, яка порушує фундаментальні права людини. Війна створює сприятливі умови для активізації торгівлі дітьми, зокрема через: руйнування системи правопорядку на окупованих територіях; втрату дітьми та їхніми родинами правової захищеності; зростання попиту на дешеву робочу силу чи інші форми експлуатації. Торгівля дітьми підриває принципи міжнародного права та є грубим порушенням Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.). Зокрема, торгівля дітьми заборонена як у мирний, так і у воєнний час.

Надалі проведемо порівняльний аналіз юрисдикційної специфіки захисту прав означених категорій дітей в умовах збройного конфлікту. На нашу думку така специфіка визначається наступними чинниками: територіальний фактор (місце перебування дитини), наявність або відсутність міжнародного елемента (перебування на території іншої держави чи в умовах міжнародного переміщення), особливості правового статусу дитини (наявність батьків чи опікунів, їх правовий статус), право, що застосовується та судові органи, компетентні розглядати питання захисту прав дітей.

Так цивільно-правовий захист прав дітей-біженців характеризується міжнародним характером юрисдикції – захист здійснюється за правилами Конвенції ООН про статус біженців 1951 року та інших міжнародних актів, національним законодавством країни перебування та нормами міжнародного приватного права; потребою в застосуванні процедур міжнародного співробітництва, що включають координацію через дипломатичні канали та міжнародні організації (ЮНІСЕФ, Міжнародний комітет Червоного Хреста); застосуванням іноземного законодавства, що може ускладнювати чи затягувати розгляд справ, зокрема у сфері сімейного права та майнових питань.

Діти-ВПО залишаються у межах держави, а отже, цивільно-правовий захист їх прав визначається виключно національною юрисдикцією України. Для їх захисту характерною можна вважати єдність національної юрисдикції: компетенція українських судів та державних органів щодо захисту прав є єдиною і незаперечною. Відсутність міжнародного елемента спрощує процесуальні процедури (реєстрація статусу ВПО, встановлення опіки, захист майнових та немайнових прав). Характерним є оперативність і доступність правових механізмів, що дозволяє швидко реагувати на порушення прав дітей-ВПО через державні установи та громадські організації. Правовим підґрунтям для такого захисту є законодавство України, зокрема Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Специфіка юрисдикційної природи захисту прав депортованих або викрадених дітей найбільш складна, оскільки такі ситуації містять міжнародно-правовий та кримінально-правовий компоненти. Для захисту прав таких дітей характерною є комплексна міжнародна юрисдикція: застосування норм Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (1980 р.), Конвенції ООН про права дитини (1989 р.) та міжнародного гуманітарного права. На перший план виходить необхідність взаємодії з правоохоронними органами інших країн і міжнародними організаціями (Інтерпол, МКЧХ, ЮНІСЕФ). Яскраво проявляється тут міждержавний конфлікт юрисдикцій (проблеми з визнанням юрисдикції українських органів у країні, яка здійснила депортацію). Спостерігається, як правило, і ускладнення цивільно-правових процедур через політичний контекст та правові перешкоди, створені державою-агресором чи державою, що контролює окуповані території.

Діти, позбавлені батьківського піклування в умовах воєнного конфлікту отримують особливу увагу через підвищену вразливість. Їх захист здійснюється виключно в межах української юрисдикції, застосовується виключно українське законодавство (Цивільний кодекс України, Сімейний кодекс України, Закон України «Про охорону дитинства»). Стосовно таких дітей реалізовується спрощена процедура встановлення опіки та піклування (можливість призначення тимчасової опіки без складних судових процедур у період воєнного стану). При цьому загострюється необхідність швидкого реагування державних органів (органів опіки та піклування, служб у справах дітей) через безпосередню загрозу життю та здоров'ю таких дітей. Характерним є виключення міжнародного елементу (за винятком випадків, коли дитина була переміщена за кордон), що робить захист більш оперативним і ефективним.

Проведений порівняльний аналіз дозволив виокремити особливості та характерні моменти для захисту прав дітей, розлучених з батьками під час воєнного конфлікту та в умовах збройної агресії Росії щодо України та українських дітей, зокрема дітей-біженців, ВПО, дітей депортованих та дітей позбавлених, батьківського піклування. Різні аспекти сучасної проблематики щодо таких дітей підлягали аналізу та дослідженню.

Для більш наочного та цілісного сприйняття проведеного аналізу його дані викладені в наступній таблиці.

Таблиця № 1.

Критерії порівняння	Дитина-біженець	Дитина-ВПО	Дитина депортована (викрадена)	Дитина, позбавлена піклування
Юрисдикція	Міжнародна	Національна	Міжнародна та національна	Національна
Процесуальна складність	Висока	Низька	Дуже висока	Середня
Швидкість захисту	Середня	Висока	Низька	Висока
Застосовуване право	Міжнародне та іноземне	Українське	Міжнародне, іноземне, українське	Українське

Необхідність міжнародного співробітництва	Висока	Відсутня	Дуже висока	Низька або відсутня
---	--------	----------	-------------	---------------------

Отже, юрисдикційна специфіка цивільно-правового захисту прав різних категорій дітей під час воєнного конфлікту в Україні істотно залежить від територіального місця перебування дитини та міжнародного елементу ситуації. Найскладнішими з погляду правового врегулювання є випадки дітей депортованих чи викрадених. Найбільш чітко врегульованим та доступним є захист дітей-ВПО та дітей, позбавлених батьківського піклування, що залишаються в межах України.

Розглядаючи захист прав дітей, розлучених із батьками в умовах воєнного конфлікту та гібридних загроз підємо класичним шляхом та окремо проаналізуємо специфіку захисту особистих немайнових прав таких дітей та їх майнових прав.

Особливості цивільно-правового захисту особистих немайнових прав дітей у період воєнного конфлікту в Україні значною мірою визначаються правовим статусом дитини та обставинами її перебування, що потребує окремого аналізу за відповідними категоріями дітей.

Право на ім'я та громадянство дитини-біженця забезпечується здебільшого на підставі міжнародних актів, таких як Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), що передбачає активну міжнародну співпрацю з державами перебування щодо підтвердження громадянства та оформлення документів. Водночас дитина – внутрішньо переміщена особа (ВПО) має значно спрощений механізм реалізації цього права, оскільки усі дії здійснюються українськими органами, зокрема органами державної реєстрації актів цивільного стану. У випадку депортованих або викрадених дітей реалізація права на ім'я та громадянство суттєво ускладнюється необхідністю міжнародної взаємодії з дипломатичними установами України та міжнародними організаціями (ЮНІСЕФ, МКЧХ). Для дітей, позбавлених батьківського піклування, це право забезпечується на національному рівні, але втрата документів під час воєнних дій ускладнює процес документування.

Реалізація права на сімейні та родинні зв'язки у дітей-біженців здебільшого залежить від законодавства держави перебування, а також від ефективності міжнародних процедур возз'єднання сімей, що

може породжувати значні затримки або труднощі. Для дітей-ВПО відповідний механізм є простішим, він забезпечується місцевими органами влади та органами опіки та піклування без значних бюрократичних перешкод. Депортовані чи викрадені діти стикаються з найскладнішими ситуаціями щодо реалізації цього права, оскільки їх повернення потребує активних міждержавних зусиль та значної підтримки міжнародних організацій. Що стосується дітей, які втратили батьківське піклування, право на сімейні зв'язки реалізується шляхом оперативного призначення опікунів або піклувальників, хоча також можливі проблеми у випадку втрати близьких родичів.

Право на опіку та піклування дітей-біженців ускладнюється тим, що воно забезпечується відповідно до законодавства країни перебування та міжнародних стандартів, що може створювати юридичні перешкоди і затримки. Для дітей-ВПО опіка призначається оперативно українськими органами через чіткі та прості національні процедури. Діти депортовані або викрадені перебувають у найбільш складній ситуації, оскільки встановлення опіки потребує значних міжнародних зусиль, дипломатичного втручання та спеціальних міжнародних рішень. Натомість для дітей, позбавлених батьківського піклування, призначення опікунів чи піклувальників відбувається швидко й ефективно, що особливо важливо в умовах воєнного стану.

Право на свободу від насильства та експлуатації у дітей-біженців гарантується міжнародними нормами і законодавством держав перебування, проте їхній статус часто робить їх більш уразливими до порушень. Захист дітей-ВПО від насильства забезпечується українськими правоохоронними та соціальними службами безпосередньо на місцях, хоча в місцях тимчасового розміщення зберігається певний ризик. Депортовані або викрадені діти перебувають у ситуації найвищого ризику насильства та експлуатації, а їхній цивільно-правовий захист значно ускладнюється міжнародними процедурами та політичними перепонами. Діти, позбавлені батьківського піклування, мають достатньо високий рівень захисту на національному рівні, хоча ефективність цього захисту може залежати від оперативності дій місцевих органів влади.

Щодо права на захист честі, гідності та приватності, то діти-біженці забезпечуються відповідними нормами країни перебування та міжнародними стандартами, хоча ефективність захисту суттєво ва-

ріюється залежно від законодавства держави перебування. Водночас діти-ВПО та діти, позбавлені батьківського піклування, мають чіткий національний механізм захисту цього права згідно з Цивільним кодексом України та Законом України «Про охорону дитинства», що дозволяє ефективно реагувати на порушення. Натомість депортовані або викрадені діти практично позбавлені можливості швидкого й ефективного захисту через міжнародний та політичний характер їх перебування за межами контролю України.

Що стосується права на психологічну допомогу та особистий розвиток, то для дітей-біженців забезпечення цього права визначається політикою країни перебування та наявністю міжнародних програм допомоги. Діти-ВПО мають доступ до психологічних та соціальних послуг у межах національних державних механізмів підтримки. Депортовані або викрадені діти позбавлені можливості ефективного доступу до таких послуг, що робить їх найбільш уразливою категорією, яка потребує спеціальних міжнародних місій. Діти, позбавлені батьківського піклування, отримують допомогу через місцеві органи соціального захисту, хоча ефективність може залежати від наявності належної соціальної інфраструктури в конкретному місці їх перебування.

Таким чином, захист особистих немайнових прав дітей різних категорій під час воєнного конфлікту характеризується суттєвими відмінностями у залежності від правового статусу дитини, міжнародного чи національного характеру юрисдикції та особливостей ситуації, в якій дитина опинилася.

Особливості порушення та цивільно-правового захисту особистих немайнових прав дитини-біженця, дитини – внутрішньо переміщеної особи (ВПО), дитини, депортованої або викраденої, а також дитини, позбавленої батьківського піклування, в умовах гібридної війни мають специфічні прояви, зумовлені нетрадиційними формами ведення збройних конфліктів. Гібридна війна, як різновид сучасного міжнародного конфлікту, поєднує елементи традиційної війни з нетрадиційними засобами впливу: інформаційними, психологічними, юридичними, економічними тощо, що створює нові виклики для цивільно-правового захисту прав дітей.

Дитина-біженець в умовах гібридної війни стикається з особливими загрозами, пов'язаними насамперед із маніпулюванням питанням

громадянства та ідентичності, поширенням дезінформації щодо умов перебування у країнах притулку, а також із спробами інформаційного тиску та дискредитації їх статусу. Порухення права дитини-біженця на приватність, честь і гідність може мати місце через поширення маніпулятивних наративів у медіа-просторі, ворожі інформаційні кампанії, а також спроби залякування чи дискримінації з боку осіб, налаштованих проти країни походження дитини. Юридичний захист особистих немайнових прав цієї категорії дітей є складним через необхідність застосування міжнародних механізмів та стандартів правового захисту, зокрема відповідних норм міжнародного права, Конвенції про статус біженців (1951 р.), а також дипломатичного сприяння з боку держави походження. Умови гібридної війни значно ускладнюють процес підтвердження громадянства та ідентифікації дітей-біженців через свідоме знищення чи фальсифікацію документів агресором.

Дитина – внутрішньо переміщена особа в умовах гібридної війни зазнає порушень особистих немайнових прав, пов'язаних насамперед з інформаційним тиском, психологічною дезорієнтацією, поширенням неправдивої інформації щодо можливості повернення на територію постійного проживання або безпеки нових місць перебування. Гібридні загрози реалізуються також через штучне ускладнення реєстрації статусу ВПО, маніпуляції з базами даних, поширення дезінформації про відмову у соціальній чи юридичній підтримці. Особливість юридичного захисту цієї категорії полягає в необхідності оперативної протидії інформаційним загрозам, забезпечення швидкої реєстрації та належного документування статусу дитини, а також гарантування доступу до соціальних та правових послуг відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Особливу увагу варто приділити категорії депортованих або викрадених дітей, адже в умовах гібридної війни саме ці випадки набувають найбільшої юридичної та політичної складності. Порушення особистих немайнових прав таких дітей пов'язане передусім із цілеспрямованими діями держави-агресора, яка використовує дітей для інформаційно-психологічних операцій, зокрема, шляхом примусової зміни громадянства, нав'язування іншої культурної та мовної ідентичності («насильницької асиміляції»). Викрадення і депортація ді-

тей супроводжуються інформаційними кампаніями, спрямованими на приховування або викривлення фактів депортації, що перешкоджає ефективному міжнародному захисту та розслідуванню таких випадків. Захист цієї категорії дітей є найбільш ускладненим та вимагає використання міжнародно-правових механізмів, зокрема звернення до Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (1980 р.), міжнародного гуманітарного права, а також залучення дипломатичних каналів та міжнародних організацій (ЮНІСЕФ, Міжнародний комітет Червоного Хреста). Юридична підтримка цих дітей вимагає додаткових дипломатичних та політичних заходів для подолання спротиву з боку країни-агресора, що свідомо використовує дітей як об'єкт для гібридних операцій.

Діти, позбавлені батьківського піклування, під час гібридної війни перебувають у стані підвищеної вразливості, зумовленої інформаційними атаками, спрямованими на створення панічних настроїв, залякування щодо відсутності перспектив отримання захисту чи допомоги від державних органів. Гібридний характер конфлікту проявляється також через штучне створення перешкод для доступу до баз даних про дітей-сиріт або дітей, які залишилися без піклування, що ускладнює їх юридичну ідентифікацію та забезпечення належного соціального захисту. Цивільно-правовий захист цієї категорії дітей забезпечується переважно в межах національної юрисдикції на основі Сімейного кодексу України та Закону України «Про охорону дитинства». Однак специфіка гібридної війни вимагає додаткових заходів інформаційної та юридичної протидії, зокрема оперативного реагування правоохоронних органів на дезінформацію щодо відсутності державної підтримки або умов перебування дітей в установах, а також забезпечення належного психологічного супроводу.

Таким чином, захист особистих немайнових прав дітей під час гібридної війни потребує комплексного підходу, що передбачає не тільки традиційні юридичні механізми захисту, а й активні заходи протидії інформаційно-психологічним операціям, фальсифікації правового статусу дітей, міжнародної дипломатичної взаємодії, а також використання спеціалізованих міжнародних правових механізмів з метою ефективного подолання юридичних та інформаційних перешкод, створених агресором.

Специфіка цивільно-правового захисту майнових прав дітей-біженців, дітей – внутрішньо переміщених осіб (ВПО), дітей депортованих або викрадених та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного конфлікту в Україні також визначається низкою особливостей, які безпосередньо пов'язані з їх юридичним статусом, місцем перебування та характером правовідносин, у яких перебуває дитина.

Так діти-біженці, які вимушено перебувають за межами України, стикаються з найбільш складними та багаторівневими проблемами реалізації та захисту майнових прав. Зокрема, в умовах міжнародного переміщення виникають складності з управлінням, збереженням і розпорядженням майном, яке залишилося в Україні. Важливим аспектом тут є питання забезпечення збереження житла, спадкового майна, банківських рахунків, а також прав на земельні ділянки та інше нерухоме майно. Особливо проблемним є підтвердження права власності за відсутності необхідних документів або їх втрати внаслідок бойових дій, а також через ускладнення, що виникають у процесі ідентифікації особи неповнолітнього за кордоном. Для вирішення таких проблем застосовуються механізми міжнародного приватного права, передбачені міжнародними конвенціями, двосторонніми договорами між Україною та іншими державами, а також консульська підтримка дипломатичних представництв України. Водночас практичні можливості реалізації майнових прав дітей-біженців обмежуються необхідністю складної міждержавної взаємодії, що істотно уповільнює процес захисту та відновлення порушених прав.

Діти – внутрішньо переміщені особи (ВПО), які залишаються в межах території України, мають більш сприятливий режим цивільно-правового захисту своїх майнових прав. Однак, попри те, що вони перебувають під юрисдикцією українського права, такі діти також стикаються з низкою серйозних перешкод. Перш за все, існують складнощі з відновленням втрачених або пошкоджених документів на майно, яке залишилося на окупованих територіях або територіях активних бойових дій. Крім того, виникають проблеми захисту майна від незаконного заволодіння третіми особами, зокрема через підробку документів або інші шахрайські дії, що поширені в умовах воєнного конфлікту. Юридичний механізм захисту майнових прав дітей-ВПО базується на нормах цивільного законодавства України,

спеціальних нормах Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», а також механізмах судового та адміністративного захисту через українські суди та органи виконавчої влади. Позитивним фактором є відсутність необхідності застосовувати міжнародні норми, що значно спрощує процедуру правового захисту, хоча на практиці ефективність цього захисту залежить від оперативності дій державних органів та правоохоронної системи.

Найбільш уразливою та юридично складною є ситуація щодо захисту майнових прав депортованих або викрадених дітей. Така ситуація характеризується високим ступенем правової невизначеності, оскільки ці діти перебувають за кордоном без юридичного представництва та зазвичай у ситуації, що підпадає під визначення міжнародного викрадення або насильницької депортації. Внаслідок цього виникають істотні труднощі з юридичним представництвом інтересів таких дітей у питаннях збереження, управління та повернення їхнього майна, яке залишилося в Україні. Основними юридичними інструментами захисту таких дітей виступають норми міжнародного гуманітарного права, Гаазька конвенція 1980 року про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, а також міжнародні механізми співпраці, які забезпечують оперативний міжнародний розшук і повернення дітей. Проте на практиці, враховуючи гібридний характер війни та політичний підтекст дій країни-агресора, застосування цих міжнародних механізмів надзвичайно ускладнене. Як результат, майнові права депортованих або викрадених дітей часто порушуються без належної можливості їх ефективного захисту.

Що стосується дітей, позбавлених батьківського піклування, то специфіка захисту їхніх майнових прав у період воєнного конфлікту також є складною, хоча й менш проблематичною у порівнянні з дітьми-біженцями або викраденими дітьми. Зокрема, порушення майнових прав цієї категорії дітей здебільшого полягає у втраті документів, що підтверджують права власності, пошкодженні або знищенні їх майна внаслідок бойових дій, а також у ризику незаконного привласнення майна третіми особами через відсутність належного представництва інтересів неповнолітніх. Українське законодавство, зокрема Сімейний та Цивільний кодекси України, передбачають спеціальні механізми встановлення опіки чи піклування, включно з майновим управлінням, що дозволяє оперативно захистити інтереси цієї

категорії дітей. Проте ефективність захисту залежить від активності та відповідальності місцевих органів влади, служб у справах дітей, а також судової системи, які мають оперативно забезпечити належне представництво інтересів дітей у майнових спорах.

Таким чином, порівняльний аналіз засвідчує суттєві відмінності у цивільно-правовому захисті майнових прав означених категорій дітей, що зумовлено їх правовим статусом, територіальною юрисдикцією, а також міжнародним або національним характером правового регулювання. Це вимагає диференційованого підходу державних органів та міжнародних інституцій до вирішення проблемних питань кожної з вказаних категорій дітей у контексті поточної ситуації воєнного конфлікту.

Особливості порушення і цивільно-правового захисту майнових прав дитини-біженця, дитини – внутрішньо переміщеної особи (ВПО), дитини депортованої або викраденої та дитини, позбавленої батьківського піклування, в умовах гібридної війни мають специфічний характер, що визначається нетрадиційними формами ведення збройних конфліктів. Гібридна війна поєднує класичні військові дії з інформаційно-психологічними операціями, маніпуляціями юридичними нормами, кібератаками на реєстри та бази даних, а також з іншими нетрадиційними засобами впливу, що істотно ускладнює юридичний захист майнових прав дітей.

Для дітей-біженців в умовах гібридної війни порушення майнових прав часто виявляється у створенні штучних бар'єрів для управління та розпорядження майном, яке залишилося в Україні. Особливо поширеними є інформаційні маніпуляції, які вводять в оману щодо статусу майна, фальсифікація даних у реєстрах нерухомості, а також поширення дезінформації з метою дискредитації прав власності та утруднення процесу їх відновлення. Дитина-біженець, перебуваючи за межами України, є вразливою до шахрайських дій, зокрема до незаконного відчуження чи привласнення майна третіми особами за допомогою підроблених документів. Захист майнових прав таких дітей потребує використання механізмів міжнародного приватного права, консульської підтримки з боку України, а також звернення до міжнародних судових установ у разі масового порушення прав, однак цей процес уповільнюється через інформаційний тиск та маніпуляції документами, характерні для гібридних операцій.

Діти – внутрішньо переміщені особи також зазнають значних порушень майнових прав через цілеспрямовані інформаційні операції та маніпуляції правовими процедурами в межах України. Зокрема, порушення виявляється у створенні труднощів із доступом до інформації про їхнє майно на окупованих чи прилеглих територіях, поширенні неправдивих повідомлень про втрату або незаконне привласнення майна, а також незаконному втручанні в державні реєстри. Крім того, поширеним є незаконне заволодіння майном шляхом використання підроблених документів або за допомогою представників так званих окупаційних адміністрацій, що безпосередньо характерно для гібридної війни. Правовий захист майнових прав дітей-ВПО здійснюється шляхом звернення до національних судів, застосування норм Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та цивільного законодавства України. Проте ефективність цього захисту істотно знижується через цілеспрямовані інформаційні перешкоди та поширення маніпулятивної інформації агресором.

Особливо тяжким є становище депортованих або викрадених дітей, оскільки гібридна війна передбачає використання цих дітей як інструменту у широкомасштабних інформаційно-психологічних операціях. Порушення майнових прав у таких випадках полягає у цілеспрямованому унеможливленні доступу до майна в Україні через маніпуляції правовими процедурами, фальсифікацію документів, незаконне присвоєння нового громадянства, що створює додаткові бар'єри для ідентифікації дитини та реалізації її майнових прав. Крім того, держава-агресор свідомо перешкоджає доступу до інформації про дітей, приховує їхнє перебування та створює фальшиві юридичні перешкоди для здійснення юридичного представництва. Захист майнових прав цієї категорії дітей є найбільш проблематичним і здійснюється із залученням міжнародних механізмів, таких як Гаазька конвенція 1980 року, міжнародне гуманітарне право, а також дипломатична та політична взаємодія України з іншими державами. Проте гібридні методи агресора, особливо дезінформація і блокування доступу до дітей, значно ускладнюють застосування міжнародних юридичних механізмів та знижують їх ефективність.

Діти, позбавлені батьківського піклування, також стикаються із серйозними викликами щодо захисту майнових прав в умовах гі-

бридної війни. Порушення їх прав виявляється, насамперед, у цілеспрямованому знищенні або втраті документів, що підтверджують право власності, незаконному заволодінні майном третіми особами під час хаосу, викликаного бойовими діями, а також поширенні неправдивої інформації щодо втрати майнових прав через загибель або відсутність батьків. Специфіка гібридної війни проявляється у цілеспрямованому створенні інформаційних перешкод, які ускладнюють ідентифікацію таких дітей та їх юридичний захист. Захист майнових прав цієї категорії дітей забезпечується переважно через національні механізми встановлення опіки та піклування, застосування спеціальних норм Сімейного та Цивільного кодексів України. Водночас ефективність захисту залежить від своєчасності втручання державних органів і місцевих органів влади, що в умовах гібридної війни вимагає додаткових заходів протидії інформаційним маніпуляціям та оперативного реагування правоохоронних органів на порушення.

Отже, в умовах гібридної війни порушення майнових прав дітей різних категорій набувають особливого характеру, визначеного маніпулятивними діями агресора, інформаційними атаками, складністю юридичної ідентифікації дітей та документування прав, що потребує комплексних заходів правового захисту із застосуванням як національних, так і міжнародних правових механізмів.

Проблеми, які виникають у процесі реалізації правового механізму відновлення та захисту прав дітей, стосуються як недосконалостей законодавчої бази, так і труднощів її застосування на практиці. Серед основних викликів можна виділити недостатню координацію між державними органами, відсутність єдиного реєстру дітей, які потребують допомоги, а також брак ресурсів для забезпечення реабілітаційних програм. Крім того, актуальною є проблема забезпечення прав дітей, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, де українська держава фактично не має можливості реалізовувати свої зобов'язання.

Процес ідентифікації та повернення дітей, які внаслідок збройного конфлікту були розлучені з батьками, є одним із найскладніших аспектів забезпечення прав дитини. Цей процес супроводжується численними юридичними, організаційними та правозастосовними викликами, які потребують комплексного вирішення на основі національного законодавства та міжнародних стандартів. Далі розглянемо

основні проблеми такого характеру, а також сформулюємо можливі шляхи їх подолання.

Під час збройного конфлікту діти часто втрачають документи, які підтверджують їхню особу, громадянство або родинні зв'язки. Це може статися за різних обставин, але не залежно від них в будь-якому випадку факт втрати документів ускладнює (а іноді і унеможлиблює) ідентифікацію дітей і встановлення їхніх батьків. Для вирішення цієї проблеми необхідно вдосконалити процедуру відновлення документів через залучення державних органів, включаючи органи РАЦС, та створити єдиний електронний реєстр постраждалих дітей.

Україна досі не має централізованої бази даних для фіксації інформації про дітей, які втратили контакт із батьками. Це призводить до дублювання зусиль різних органів і організацій. Вирішення цієї проблеми вимагає створення єдиного державного реєстру з доступом для відповідних служб, а також використання електронних систем ідентифікації, таких як BankID.

У разі, коли діти були незаконно переміщені до інших держав, їх повернення ускладнюється через відсутність ефективної співпраці між країнами. Для подолання цього виклику необхідно розширити участь України у міжнародних договорах, таких як Гаазька конвенція 1980 року, та розвивати дипломатичні канали співпраці з країнами, де перебувають такі діти.

Законодавство України не містить чітко визначених процедур щодо ідентифікації дітей, які втратили батьків. Це призводить до правової невизначеності. Запровадження стандартних процедур, які базуються на принципах найкращих інтересів дитини, є необхідним кроком для забезпечення прав дітей та сприятиме стабілізації ситуації, що склалася.

На тимчасово окупованих територіях та за кордоном діти можуть ставати об'єктами незаконного усиновлення або зміни особистих даних. Це потребує посилення моніторингу з боку міжнародних організацій, таких як ЮНІСЕФ, а також введення кримінальної відповідальності за такі дії в українське законодавство. На таких територіях відсутній доступ до дітей, які залишилися без батьківського піклування. Це ускладнює процес їх ідентифікації та повернення. Залучення міжнародних організацій для ведення переговорів і створення гуманітарних коридорів може допомогти подолати цю проблему.

У випадках, коли один із батьків зник безвісти або загинув, виникають труднощі у встановленні правового статусу дитини та передачі її під опіку іншим родичам чи державі. Вирішення цієї проблеми потребує вдосконалення механізмів судового розгляду таких справ із забезпеченням швидких процедур.

Діти, які опинилися за межами України, можуть зіткнутися з труднощами в отриманні юридичного статусу в країнах перебування. Для вирішення цього питання потрібна активна робота українських консульств і співпраця з урядами приймаючих країн для забезпечення документування таких дітей.

Діти, які пережили травматичні події, можуть втратити здатність надавати достовірну інформацію про своє походження. Це потребує залучення психологів і соціальних працівників для проведення інтерв'ю в умовах, які враховують емоційний стан дитини. Процес ідентифікації та повернення дітей потребує значних фінансових ресурсів для організації пошукових операцій, ведення баз даних та залучення спеціалістів. Необхідно забезпечити виділення цільового фінансування з державного бюджету, а також залучення міжнародних грантів і донорської допомоги.

Вирішення зазначених проблем вимагає комплексного підходу, який включає вдосконалення національного законодавства, посилення співпраці з міжнародними організаціями та забезпечення належного фінансування відповідних програм. Особливу увагу слід приділити створенню міжвідомчої координації для ефективного реагування на виклики, пов'язані з ідентифікацією та поверненням дітей, які втратили зв'язок із батьками внаслідок збройного конфлікту. Лише через комплексні та скоординовані дії можна забезпечити повагу до прав цих дітей і сприяти їхній реінтеграції у сімейне середовище.

Судовий захист прав дитини на повернення до сім'ї є важливим елементом механізму реалізації права на сім'ю, яке гарантоване як національним законодавством України, так і міжнародними стандартами. У процесі судового захисту права дитини враховуються особливі потреби неповнолітніх, принципи найкращих інтересів дитини та специфіка обставин, що склалися внаслідок збройного конфлікту. Судовий розгляд таких справ має низку особливостей, які визначають його правову природу, завдання і порядок реалізації.

Перша особливість полягає в обов'язковості врахування принципу найкращих інтересів дитини. Цей принцип закріплений у статті 3 Конвенції ООН про права дитини, а також у статті 4 Сімейного кодексу України. Суд, розглядаючи справи про повернення дитини до сім'ї, повинен оцінювати всі обставини, які впливають на фізичний, емоційний та соціальний добробут дитини. Це включає аналіз умов проживання батьків, їхнього ставлення до виховання, ризиків для безпеки дитини, а також її власної думки.

Друга особливість полягає у проведенні ідентифікації дитини та її батьків або законних представників. В умовах збройного конфлікту часто виникають ситуації, коли діти втрачають зв'язок із батьками через евакуацію, депортацію чи переміщення на окуповані території. Суд зобов'язаний перевірити достовірність інформації про сімейні зв'язки шляхом використання документальних доказів, свідчень очевидців та інших доступних засобів доказування. У разі відсутності документів суд може залучати експертів для проведення генетичної експертизи.

Третя особливість стосується пріоритетності сімейного виховання та возз'єднання сім'ї. Сімейний кодекс України встановлює, що виховання в сім'ї є найкращим середовищем для гармонійного розвитку дитини. Суд має забезпечувати повернення дитини до її батьків або близьких родичів, якщо це не суперечить її інтересам. У випадках, коли повернення до біологічної сім'ї є неможливим, суд повинен сприяти влаштуванню дитини в прийомну сім'ю або під опіку.

Четверта особливість полягає у врахуванні міжнародного елемента у справах про повернення дітей. Якщо дитина перебуває за межами України або була незаконно переміщена на окуповані території, суди повинні враховувати положення міжнародного права, зокрема Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (1980 р.). Ця конвенція встановлює порядок повернення дітей, незаконно переміщених або утримуваних у іншій державі, і зобов'язує держави-учасниці забезпечувати швидке повернення таких дітей.

П'ята особливість стосується залучення спеціалізованих органів та експертів у процесі судового розгляду. У справах про повернення дитини до сім'ї суди мають співпрацювати з органами опіки та піклування, які надають висновки про доцільність повернення дитини до

конкретного середовища. Крім того, залучення психологів, соціальних працівників і представників міжнародних організацій дозволяє забезпечити всебічний аналіз ситуації дитини.

Аналіз ситуації в Україні свідчить, що судовий захист права дитини на повернення до сім'ї має значні досягнення, але водночас стикається з низкою проблем. Одним із головних викликів є складність ідентифікації дітей, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або були вивезені за кордон. Судова практика демонструє, що у таких випадках необхідна тісна співпраця між українськими судами, дипломатичними представництвами та міжнародними організаціями, такими як ЮНІСЕФ або Міжнародний комітет Червоного Хреста.

Сучасною тенденцією є зростання кількості справ із міжнародним елементом, що потребує вдосконалення механізмів імплементації міжнародних стандартів у національну практику. Зокрема, важливо забезпечити оперативність судових процедур, які часто затягуються через правові колізії або недосконалість законодавства. Для цього необхідно розробити спеціальні процесуальні правила, які б регламентували розгляд справ про повернення дітей у надзвичайних обставинах.

Ще одним напрямком розвитку є цифровізація судового процесу. Запровадження електронних систем обліку справ, пов'язаних із захистом прав дітей, може значно прискорити обмін інформацією між судами та органами опіки, а також забезпечити доступ до необхідних документів у режимі реального часу. Крім того, використання електронних доказів, зокрема даних з бази єдиного державного реєстру дітей, які залишилися без батьківського піклування, дозволяє підвищити ефективність судових рішень.

Таким чином, судовий захист права дитини на повернення до сім'ї в Україні характеризується низкою специфічних рис, які обумовлені як національним законодавством, так і міжнародними зобов'язаннями. Подальший розвиток цього напрямку потребує вдосконалення законодавчої бази, підвищення кваліфікації суддів у справах із сімейним елементом, посилення співпраці з міжнародними структурами та впровадження цифрових технологій у судочинство. Лише через комплексний підхід можна забезпечити ефективний судовий захист прав дитини та сприяти їхньому поверненню до сімейного середовища.

Ювенальна юстиція є важливим елементом правової системи, який забезпечує захист прав дітей, сприяє їхньому розвитку, реабілітації та інтеграції в суспільство. В Україні ювенальна юстиція знаходиться на етапі формування, але вже відіграє значну роль у захисті прав дітей, зокрема в умовах збройного конфлікту. Її функціонування охоплює як судову, так і позасудову складову, спрямовану на забезпечення найкращих інтересів дитини.

Система ювенальної юстиції в Україні базується на принципах, закріплених у міжнародних актах, таких як Конвенція ООН про права дитини, Пекінські правила ООН (1985 р.), Керівні принципи ООН щодо правосуддя стосовно дітей (1997 р.) та інші. Ці документи передбачають створення спеціалізованих механізмів правосуддя для дітей, які враховують їхню вразливість, потреби в реабілітації та соціальній інтеграції. Українське законодавство імплементувало ці стандарти через низку нормативно-правових актів, серед яких Сімейний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Закон «Про охорону дитинства» та процесуальні кодекси.

Основною функцією ювенальної юстиції є захист дітей, які стали жертвами або свідками злочинів, перебувають у конфлікті із законом або потребують допомоги через складні життєві обставини. У цьому контексті ключову роль відіграють спеціалізовані судді з питань дітей, органи опіки та піклування, служби у справах дітей, а також неурядові організації, які співпрацюють із державними структурами.

Практика роботи ювенальної юстиції в Україні передбачає кілька ключових напрямків діяльності. Одним із таких напрямків є захист прав дітей, які стали жертвами злочинів. В умовах збройного конфлікту на території України кількість дітей, що зазнали таких порушень, як викрадення, насильство, незаконне переміщення чи депортація, суттєво зростає. Система ювенальної юстиції покликана забезпечити об'єктивний та справедливий розгляд справ щодо таких злочинів, надавати постраждалим дітям юридичну допомогу, психологічний супровід і соціальну підтримку.

Важливим напрямком роботи ювенальної юстиції є профілактика дитячої злочинності. В межах цієї діяльності органи ювенальної юстиції здійснюють постійний моніторинг ситуації серед дітей, що перебувають у групах ризику, та розробляють спеціальні програми, спрямовані на запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну ді-

альність. Як приклад, можна навести створення реабілітаційних центрів для дітей, які скоїли адміністративні чи кримінальні правопорушення, але потребують соціальної адаптації та реабілітації, а не традиційного покарання.

Ще одним важливим завданням ювенальної юстиції є розгляд сімейних конфліктів та захист права дітей на сімейне оточення. В межах цієї діяльності ювенальні суди розглядають справи щодо позбавлення батьківських прав, встановлення опіки чи піклування, процеси усиновлення, а також питання повернення дітей до сімей, якщо вони були розлучені внаслідок збройного конфлікту. Ювенальні суди приділяють особливу увагу оперативності, гуманності та чутливості розгляду таких справ, з урахуванням найкращих інтересів дитини.

Наступний важливий напрямок роботи полягає у захисті прав дітей, які перебувають у конфлікті із законом. Відповідно до Кримінального кодексу України, до неповнолітніх, що скоїли кримінальні правопорушення, застосовуються спеціальні заходи впливу, які мають переважно виховний, а не каральний характер. До таких заходів належать медико-соціальна реабілітація, направлення до спеціалізованих виховних закладів та інші програми, що мають за мету перевиховання та соціальну адаптацію дітей.

Також важливим елементом роботи ювенальної юстиції в Україні є міжнародна співпраця. Українські ювенальні органи активно взаємодіють із міжнародними організаціями, серед яких ЮНІСЕФ, ОБСЄ, Міжнародний комітет Червоного Хреста. Завдяки такій співпраці реалізуються спільні проекти з психологічної реабілітації, соціального захисту, допомоги в поверненні дітей до родин, особливо тих, які постраждали від війни.

Водночас слід зазначити, що, незважаючи на окремі позитивні результати, ювенальна юстиція в Україні стикається з низкою суттєвих проблем. Серед основних викликів – недостатня кількість суддів і служб, що спеціалізуються виключно на дитячих справах, що призводить до надмірного навантаження та зниження ефективності роботи системи. Іншою проблемою є недосконалість правової бази, особливо в частині нормативного регулювання процедур захисту прав дітей у період збройного конфлікту, що значно ускладнює діяльність ювенальної юстиції. Крім того, негативним чинником є недостатнє фі-

нансування реабілітаційних, соціальних і профілактичних програм, що істотно обмежує можливості ефективного захисту прав дітей в умовах сьогодення.

Сучасні тенденції розвитку ювенальної юстиції в Україні включають цифровізацію процесів, зокрема створення єдиних електронних реєстрів дітей, які потребують допомоги, та впровадження онлайн-сервісів для консультування дітей і батьків. Також важливим напрямком є посилення правової освіти серед населення та розширення програм підготовки суддів, адвокатів і соціальних працівників, які працюють із дітьми.

Таким чином, ювенальна юстиція в Україні є важливим інструментом захисту прав дітей, особливо в умовах збройного конфлікту. Її подальший розвиток вимагає вдосконалення правової бази, розширення інституційної спроможності та активізації міжнародного співробітництва для забезпечення комплексного захисту інтересів дітей.

Адвокатура та правозахисні організації відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до правової допомоги, особливо для найуразливіших категорій населення, зокрема дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. Їхня діяльність спрямована на захист прав дітей, реалізацію принципу верховенства права та відновлення соціальної справедливості. Умови збройного конфлікту лише підсилюють важливість цієї ролі, оскільки права дітей у таких ситуаціях часто порушуються або ігноруються.

Адвокатура як професійна спільнота забезпечує юридичну допомогу дітям, які потребують правового захисту. Це включає представництво інтересів дитини в суді, надання консультацій, підготовку документів і участь у переговорах щодо захисту її прав. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає, що адвокати мають право брати участь у справах, пов'язаних із захистом прав дітей, зокрема в контексті встановлення опіки, повернення до сім'ї або врегулювання спорів про місце проживання.

Особливого значення адвокатура набуває в процесі забезпечення доступу дітей до системи правосуддя. У таких випадках адвокати виступають гарантом дотримання принципу найкращих інтересів дитини, забезпечуючи, щоб її права не порушувалися під час судових розглядів чи адміністративних процедур. Важливою складовою роботи адвокатів є також представництво інтересів дітей у транскор-

донних спорах, наприклад, у випадках викрадення або незаконного переміщення дітей на окуповані території чи за кордон.

Правозахисні організації, такі як міжнародні та національні неурядові організації, доповнюють діяльність адвокатури, забезпечуючи всебічний захист прав дітей. Вони здійснюють моніторинг порушень прав людини, надають безкоштовну юридичну допомогу, проводять інформаційно-просвітницьку діяльність та сприяють вдосконаленню законодавства. Зокрема, такі організації, як ЮНІСЕФ, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Amnesty International та українські правозахисні ініціативи, активно працюють у сфері захисту прав дітей, які постраждали від війни.

Одна з ключових функцій правозахисних організацій – це забезпечення безоплатної правової допомоги дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах. Ця допомога охоплює як первинну правову допомогу (консультації, роз'яснення законодавства), так і вторинну (представництво інтересів у суді, підготовка документів, супровід у справах із міжнародним елементом). В Україні цей напрямок підтримується також системою безоплатної правової допомоги, яка передбачає спеціальні програми для дітей та сімей, постраждалих від збройного конфлікту.

Отже, проведене дослідження особливостей відновлення та цивільно-правового захисту прав дітей, розлучених із батьками, в умовах воєнного конфлікту та гібридних загроз в Україні дозволяє констатувати, що вказана категорія дітей перебуває у надзвичайно складному правовому становищі. Це пояснюється тим, що умови воєнного конфлікту та, особливо, гібридної війни характеризуються не тільки традиційними ризиками фізичного насильства чи втрати майна, але й такими специфічними загрозами, як інформаційно-психологічний тиск, маніпуляції з юридичним статусом та документами дітей, штучне створення перешкод у доступі до юридичного представництва та захисту. В таких умовах суттєво поглиблюється уразливість дітей, які залишилися без батьківського піклування, і відповідно, потребують ефективного правового захисту на національному та міжнародному рівнях.

Особливу увагу привертає потреба створення єдиного електронного реєстру дітей, розлучених із сім'ями, який забезпечить швидку та ефективну юридичну ідентифікацію цих дітей, дозволить віднов-

лювати їхні особисті немайнові та майнові права, а також запобігати ризику незаконного усиновлення, усиновлення з порушенням процедури або незаконного переміщення дитини через державний кордон. Такий реєстр має бути доступний лише для уповноважених органів з метою запобігання несанкціонованому доступу та маніпуляціям з інформацією.

Крім того, важливим напрямом подальшого розвитку є вдосконалення нормативно-правової бази України, зокрема адаптація існуючих процедур до особливостей умов збройного конфлікту. Сюди належать, насамперед, норми, які забезпечують спрощений порядок встановлення опіки та піклування, а також процедури ідентифікації особи дитини, підтвердження її громадянства та правового статусу в умовах втрати документів або їх знищення внаслідок бойових дій.

Не менш важливим для ефективного захисту прав дітей в умовах гібридної війни є вдосконалення нормативно-правової бази щодо правового захисту дітей, зокрема прийняття адаптованих до сучасних умов законодавчих актів, які б забезпечували юридичну підтримку та ефективну протидію маніпулятивним і деструктивним інформаційним операціям, що є характерною рисою гібридних конфліктів.

Насамперед необхідно ухвалити Закон України «Про захист прав дітей у період воєнного стану та гібридних загроз», який би визначив чіткі юридичні процедури захисту особистих немайнових і майнових прав дітей у ситуаціях інформаційно-психологічного впливу, дезінформації, кібератак, а також механізми ідентифікації та документування дітей, які були розлучені з батьками через бойові дії, примусову депортацію чи викрадення.

Також важливим є ухвалення змін до Сімейного кодексу України щодо встановлення спеціальної спрощеної процедури тимчасової опіки і піклування над дітьми, які залишилися без батьківського піклування внаслідок воєнних дій або інших наслідків гібридної агресії. Ці зміни мали б передбачати можливість оперативного призначення тимчасового опікуна без тривалих бюрократичних процедур, водночас із посиленням контролем за таким призначенням.

Необхідним також є внесення змін до Цивільного кодексу України та Закону України «Про нотаріат», які б передбачали процедуру спрощеного відновлення документів на право власності дітей, що були втрачені або знищені під час гібридних конфліктів. В умовах

інформаційно-психологічних атак та дезінформації щодо майнових прав дітей такі норми забезпечать швидке поновлення документів та недопущення незаконного заволодіння майном.

Важливим є ухвалення Закону України «Про єдиний електронний реєстр дітей, розлучених із сім'ями внаслідок збройного конфлікту», який би визначив порядок формування, ведення та доступу до цього реєстру, а також відповідальність за втручання або маніпуляцію інформацією в умовах гібридних загроз.

Окрім того, необхідним є прийняття спеціального закону про протидію інформаційно-психологічним операціям, спрямованим проти дітей та їхніх сімей, в умовах гібридної війни, який встановив би юридичну відповідальність за дезінформацію, поширення неправдивих відомостей про статус дітей, маніпуляції громадською думкою щодо прав дітей, а також визначив би повноваження правоохоронних органів щодо оперативного реагування на такі порушення.

Запровадження таких нормативних актів дозволить чітко регламентувати дії державних органів, сприятиме підвищенню оперативності та ефективності захисту прав дітей у складних умовах гібридної війни, а також створить належну правову базу для протидії деструктивним інформаційним впливам агресора.

Суттєве значення має також забезпечення контролю за процесом усиновлення, запобігання незаконному переміщенню дітей через кордон, особливо у випадках депортації чи викрадення дітей. З цією метою держава має посилити координацію дій між державними структурами, міжнародними організаціями та правозахисними ініціативами. Важливою складовою такої координації є залучення дипломатичних представництв України для захисту майнових та інших цивільних прав дітей, які перебувають за кордоном.

Окремим аспектом є забезпечення належної психологічної підтримки, що повинна надаватися дітям, позбавленим батьківського піклування, із залученням професійних психологів та соціальних працівників. У контексті гібридної війни така підтримка має враховувати специфічні психологічні наслідки інформаційних кампаній, дезінформації, травматичного досвіду насильства, розлучення з родиною чи втрати майна.

Для реалізації цих завдань також важливим є забезпечення належного фінансування та контролю з боку держави і міжнародних парт-

нерів за процесом усиновлення. Це дозволить запобігти незаконним схемам, пов'язаним із незаконним вивезенням дітей та порушенням їх майнових прав, і сприятиме дотриманню міжнародних стандартів у цій сфері. Водночас необхідним є посилення контролю за діяльністю органів опіки, піклування та соціальних служб, які відповідають за захист майнових інтересів неповнолітніх.

Таким чином, комплекс заходів, що включає створення єдиного електронного реєстру, вдосконалення законодавчого регулювання, посилення міжнародної співпраці відповідно до Гаазької конвенції 1980 року, впровадження програм психологічної реабілітації, координацію зусиль державних органів і міжнародних партнерів, забезпечення контролю за усиновленням і залучення додаткового міжнародного фінансування, дозволить суттєво підвищити ефективність правового захисту дітей, розлучених з батьками під час *або внаслідок) збройного конфлікту, і гарантувати їх гідне майбутнє навіть в умовах гібридних викликів сучасної війни.

Ключові слова: дитина, позбавлена батьківського піклування, майнові права, особисті немайнові права, захист прав дитини, гібридна війна.